

Nesne a olarak zaman II: Kadınsının bir işi

Özge Soysal

-Kızgın mısın? Bana mı kızdın?

-Hayır. Kendime kızgınlım.

-Anlat, aynı şey.

Bergman adası'ndan.

“Hata olarak görülen işler yapmayı seviyorum.”

Frances Ha'dan.

Zamanın nesne a olarak kurulmasının kadınsıyla karşılaşma sayesinde birden fazla dolayımında gerçekleştiği hipotezini bu yazıda geliştirmeye çalışacağım. Başlarken Lacan'ın *Encore* seminerindeki bir cümlesinden yola çıkacağım ve Serge Lesourd'un ergenlik ve kadınsıyla ilgili savlarını dayanak alarak, kendi çalışmamda öne sürdüğüm bir tezi, “düşen nesneye bakmak” olarak adlandırdığım “kadınsının çalışmasının koşulları” temellendirmesinde ele alacağım.

I.

“(…) Şayet kadın, hepsi-değiller olmasaydı, eğer bedeninde cinselleşmiş bir varlık olarak hepsi değiller olmasaydı, bunların hiçbiri tutmazdı”¹.

Aslında bu ifade seminerin ilk dersinde gelen bir cümle olduğundan, “bunların” sözcüğünün neyi kapsadığı sorusuyla başlamak ister istemez tüm semineri kat etmeyi gerektiriyor. Bunu tek bir yazıda yapamayacağım aşikâr, dolayısıyla da bahsi açmak için öncelikle bunun *Jouissance*, yazı ve topolojik düğümlerle birlikte seminerin ana hatlarından biri olan “Bir” olduğunu söyleyeceğim. Söz konusu olan *Bir* Lacan'ın bir sevgi ya da aşk emaresi olmadığını söylediği bedenin zevkinden² gösterenin etkisiyle ayrılan ve kastrasyon yasası tarafından izin verilen tek geçerli zevk türü olan fallik zevki ilgilendiriyor. Bilinç dışında pür farklılığı simgeleyen yani gösteren zincirindeki diğer gösterenlerden farklı olarak gösterileni olmayan tek Bir gösteren olarak fallik gösterenin belirleyip çizgilerini çizdiği eril-cinsel konumlanıştan bahsediyoruz.

¹J. Lacan, Le Séminaire livre XX (1972-1973), *Encore*, Paris, Seuil, 1975, 21 Kasım 1972 tarihli ders, s. 19. Türkçe'de Metis yayınlarının Ötekini dinlemek serisinden Murat Erşen çevirisiyle *Yine/Hala* olarak 2019 yılında yayınlanan seminerin çevirisinde bu cümle şöyle yer alıyor: “Şayet kadın, hepsi-olmayan olsaydı, şayet bedeninde, cinsiyetli varlık olarak, hepsi olmayan/bütün olmayan olmasaydı, bunların hiçbiri geçerli olmazdı”. (s.16)

² *Encore*, op.cit. s.11.

Varlıkta eksikli olmanın koordinatlarını işaretleyen ve eksikliğe yön veren gösteren olarak fallik gösterene tamamen tabii olmasından dolayı Bir, sözcüklerle olan ilişkide de parça-bütün diyalektiğinde evrenseli kuşatmayı hedefler. Tüm bedenden zevklenmenin imkânsız olduğu ve bunun, Lacan'ın deyişiyle ancak zevklenen bir bedenin hipotezi olarak kaldığı bir kastrasyon yasası gereği ilk aşk nesnesinden radikal olarak vazgeçiş, bu sayede parçanın yani organın zevkini mümkün kılar. Böylece vazgeçilen varlığın ya da bütünü ya da Ötekinin zevki, sözcüklerin “bu budur” olarak öne sürüldüğü parçanın alanını mutlak doyumun bastırılmasının simgesi olarak fallusun evrensel meyleden imgesel yüküyle donatır. Bu aynı zamanda “bu budur” beyanıyla gösteren zincirinden kesilen/kenara çekilen/ayrılan parçayı gösteren zincirinin bütününe tutarlılık veren belirleyici bir dış var-olan konumuna yerleştirir. Bu olumlamayı otoriter bir dayatmadan farklı kılan şey, bu tutarlılığın dilsel yapılanışın tamamlanmamışlığı gereği bir süreliğine geçerli olan ve yerini bir diğer gösterene bıraktığı bir yer değiştirme hareketinde atılımını her seferinde etkinleşmek durumunda olan bir eksiklikten almasıdır. Aslında bu işlem metafor yani olumsuzlama işlemi sayesinde yürürlük kazanan bir olumlamayla -bu budur- *Baba-nın-Adı* göstereninin sözcüklerde etkinleşmesidir. Bunun esprisi ve önemi, eksikliğin “fallus” olarak temsil edildiği bilinçdışı düşlemsel bir senaryonun sözcükleri cinselleşmiş bir giysiyle kuşatmasından dolayı sözcüklerin nesnel/formel/araçsal kullanımını öznel bir sözcelemeğe dönüştürmesindedir. Bu oldukça kritik bir nokta, zira Lacan “pile” metaforundan yararlanarak metaforik işlevle kıvrımlanan bir yüzeyde düşlem nesnesinin çektiği kat sayesinde erkeğin kadının bedeninden zevklenmek yerine nesnenin kendisinde bir varlığı olmadığı için organdan dayanak alarak parçadan, nesne a'dan zevklenişinde düşlemi bir filtre, yani sınıra değin bir dolayım olarak dahil eder³. Buraya kadar halen Bir'in sembolik yapılanışının alanındayız.

Bir'den, Baba-nın-Adı göstereninden ve sözcüğün beyanından farklı olarak *hepsi-değiller* ise simgesel düzeni mümkün kılan dilsel yapılanışın yani *Bir eksiğin* olduğu gösteren zincirinin tarafında, bir diğer deyişle sözcüklerin işleyişinin *kadınısı* tarafında bulunur. Eğer Lacan'ın *Le Sinthome* seminerinde dili gerçekte açılan bir delik olarak tanımlayışından⁴ ilerleyecek olursak

³ *Encore*, op.cit. 22 Ekim 1973 tarihli ders. “Her konuşan varlık için arzusunun nedeni olan nesne yapı gereği, şöyle söyleyebilirim ki kesinlikle pilesine yani öznenin bölünmüşlüğü olarak adlandırdığım şeye denktir”. (çeviri bana ait). Ayrıca bkz. 13 Mart 1973 tarihli ders.

⁴ J. Lacan, *Le Séminaire livre XXIII (1975-1976)*, *Le Sinthome*, Paris, Seuil, 2005, 9 Aralık 1975 tarihli ders, s.31.

kadını hem tüm “bunların” kaynağında hem de her birinde açılan deliktedir. Şöyle düşünelim, özne dilin içine doğan konuşan bir varlık olarak gösteren zincirinin ürettiği öznesi olmayan bilinçdışı bir bilgiyi, gerçeğin bilgisini öznel bir kayıp olarak temsil edebilmek için her biri bir pile gibi oluşan bilinçdışı kurulan benzerliklerden geçmek durumundadır. Yine Lacan’ın *zevkin nedeninin gösteren olduğunu* söylediğini hatırlayarak adımlayalım:⁵ söz konusu olan kadını konumlanışın, gösterenin etkisinin dışında bir zevk yoksa eğer⁶, gösteren yani sembolik dışı değil, gösterenin doğru-yanlış fallik mantığının dışında çalışan özgün koşullarına varırız.

Bir olarak sözcüğün, fallik zevkin işaretlerinin kapsamının dışında kalan bu Öteki zevk, evrensel bir önermenin kesinliğinin ya da nedenselliğin tarif edemediği bir başkalığa gönderimde bulunur. O halde kadını sadece sözcüğün alanının dışında kalan ve sözcüklere gelmeyen bir deneyim alanı olarak değil, tıpkı bir annenin dilsel yapılanışının çocuğun sözcüklerini doğurması ya da bir kadının dildeki gezgin konumlanışının ve esnekliğinin erkeğin sözcüklerine yol açması gibi dilde temsili olmayan boşluğun sözcükleri işleten yapısı olarak düşünebiliriz. Aslında bu *ya... ya da...* türündeki tümel bir mantıktan ve değılmeden farklı olarak *hem* sembolik düzeneğin içinde yer alan *hem de* bu düzeneğin ifade edemediği bir yere açılımı olan bir *aynı anda her iki yerde bulunuşla* anlatılabilir. Bunu en yalın haliyle bir kadının hem bir diyalogun etken bir öznesi olup hem de aynı anda bu diyalogun bir diğersinin dile getiremeyeceği bilinçdışı düşleminde neye tekabül edebileceğini okumaya girişmesi pratiğıyle, Lacan’ın hepsi-değıllerin bir diğers ismi olan *diplopie* olarak tarif ettiğı, Türkçeye şaşu bakmak olarak çevirebileceğimiz haliyle örneklendirebiliriz⁷.

II.

Serge Lesourd, kadınıyla yani özneye sadece bilişsel sınırlılıklarından dolayı değil, yapısal olarak bilinmez kalan *Öteki cinsiyetle* karşılaşmayı, fallik mantığın kapsamının dışında kalan bir gerçeğin özneye kendisini beden gerçeğinde dayatmasıyla mantıki bir zaman olan ergenliğin asli meselesi olarak ele alır⁸. *Sahip olmadığma sahip değılim* versus *sahip olmadığm değılim* formülasyonundan itibaren *sahip olacağım* olarak kurulan ve bir zaman kipi olarak geleceğı var eden post-oidipus çocukluk düşlemi, beden gerçeğinin öznenin yaşamında radikal Başkanın değışmez yeri olarak alacaklı konumunu duyuruşuyla, dilsel karşıtlıklar oyununda değışimi

⁵ *Encore*, op.cit., 19 Aralık 1972 tarihli ders, s. 34.

⁶ Op. cit. “İşte yine size önerdiğim bir formül. Şunu merkeze almamız koşuluyla: dilden başka aygıt yoktur. Konuşan varlıkta zevkin (*Jouissance*) işlemlenişu bu şekildedir”. (çeviri bana ait) 13 Şubat 1973 tarihli ders.

⁷ Op. cit., 9 Ocak 1973, 20 Şubat 1973 ve 13 Mart 1973 tarihli dersler.

⁸ Ergenlik kuramcıları soy kütüğüne adını yazdırmış bir psikanalist olan S. Lesourd’un tüm eserleri olmak üzere, Türkçede çevirisi bulunan “Özne nasıl susturulur? Söylemlerden liberal laf ebelikleri” kitabındaki “Öznenin farklılaşan oluşumu” bölümüne özellikle bakılabilir. (Doğru Batı yayınları, Ankara, 2018, çeviri Özge Soysal, Ümit Edeş, s.66-81).

bitimsiz kılan süreğenlik kurgusu da yeni bir büklüm kazanmak zorunda kalır. Ki çocuklukta bu süreğenliği kuran bir birlik olarak beden imgesinin ergenlikte ne denli sarsıldığını ve başkalaşıma uğradığını biliyoruz. Sözün Bir olarak bilinçdışı gösteren zinciri boyunca öne sürülüşü, sadece eksikliğin adlandırıldığı ve eksikliği üretmek gösteren zincirine kıvam kazandırmaya devam eden bir hareket olarak değil, sözcüklerin ve ürettiği arzu nesnesinin berisindeki *imkânsızın yeri* olarak açığa çıkar. Dünya boş, hayat boş, aşk boş, ilişkiler boş vb. deyişler gösterenin en nihayetinde düşlemin sınırlılığında oluşan bir açının içindeki bir kesit olduğu gerçeğini gün yüzüne çıkarır. Bu Birde, *gerçeği yiyen dilde*⁹ gerçeği sindirebileceğimiz kurgusunda açılan bir deliktir.

Bir diğer delik, Ötekinin arzusundan itibaren ayna evresi deneyiminde arzu nesnesi olarak kurulan beden imgesinin bu imgede yakalanması mümkün olmayan bir *leke*, dilden düşen, atılan, kalan harfler sayesinde ayakta kalışında oluşan büklümdür. Öteki, gösteren zincirinde temsil edilen fallik nitelikten itibaren her ne kadar öznenin imgesini bir arzu nesnesi olarak oluştursa da bu nesne sezinlenebilir ya da temsil edilebilir olmadığından imge de bir yanılısamanın birliği olarak oluşur. Aynada kendimize “ben” dediğimiz bir imgedir ve esasen insan varlığının temel güçsüzlüğünü ve çaresizliğini örtüp sakinleştirmeye gelen bir örtüdür. Bu da yanılısamanın birliğinin, birlik yanılısamasına evrildiği imgeselde açılan deliktir. Öznelliği oluşturan ve her biri ayrı kıvamlar olsa da birbirine etki eden bu boyutlardaki bir diğer büklüm de çocuklukta zaman kurgusundan farklı olarak hakikatin sonsuzluğa uzanan bir uzamda erişilebilecek bir son olmasından ziyade, her bir sözcüğün ve davranışın merkezindeki erişilemez bir kaynak, *Das Ding*, imkansız işaretleyen bir simge yani başlangıç *noktası* olarak sabitlenmesidir¹⁰. Beliren sis perdesinin ve pusun ötesinde vardığım yer, varlığını her daim yitirdiğim bu başladığım yer. Bu da gerçekte bir nokta olarak açılan delik.

Gerçek-Simgesel-İmgesel üçlü düzeneğinin her birinde açılan delikler, çocuklukta değillemeyi “çifte değilleme” dediğimiz bir işlemlen yeniden pileler¹¹. *Sahip olmadığımı sahip değil değilim* ya da *sahip olmadığım değil değilim*, arzumu gerçekleştirmem imkansızın düzeneğinde olsa da adeta delik deşik olmuş bir öznelikte arzulamaya devam etmemizi sağlayan yeni bir formülasyonun kurulmasıdır. Arzu nesnesinin metonimik olarak önümüzde uzanan değişmeceli lineer bir zamanda kurgulanışının ve talep edilışinin yanı sıra, arzuya neden olan *hiç nesne* statüsünde bir yer ve çerçeve kazanmasıdır. Bunun *Encore* seminerindeki en çarpıcı ifadelerinden

⁹ *Le Sinthome*, op. cit., s. 31.

¹⁰ İlgili okuyucu zamanın ergenlikteki başkalaşımını ilgilendiren “Sonsuzluk kurgusundan sonsuzluk fikrine geçiş olarak ergenlik” (*Kurşun Kalem*, 2018) adlı bir diğer yazıma bakabilir. <https://ozgesoysal.com/yazi/ergenlikte-yalnizlik-ve-sonsuzluk-fikri-64>

¹¹ J. M. Forget'nin bu işlemi ayrıntılarıyla ele alıp yapılandığı çalışması için bkz. “*Y a-t-il encore une différence sexuée?*” Toulouse, érès, 2014.

biri Lacan'ın istisnanın yeri ve Birin mantığı olarak açıkladığı *en-azından-Bir* ifadesinin *Bir'den az* dediği bir başka kavrayışa evrilişiyile birlikte yarattığı anlamsal kırılmadır¹². Kopuş etkisiyle nesnenin imkânsız olarak işaretlenmesi ve bir diğer aşamada anlatıda eksiklik olarak kıvam kazanması işinde kadınsının çalışması olarak *Bir'den az*, boyutların birbirine düğümlenişinde birbirinin içinden geçen deliklerin bir sınır olarak var ettiği merkezi bir deliği adlandırır. Aslında bu beraberinde Baba-nın-Adından *Adın babasına* ya da semptomdan *sinthome*'a geçiş gibi kuramsal ve klinik birçok dönemeci getirir. Her biri de sembolüğün ve de Bir'in, metaforun etkisi olarak oluşan semptomun merkezde olduğu bir yapılanışta açılan, bununla birlikte zorunluluk statüsünde olmayan yeni bir atılımı duyurur. Metafor bu sayede sadece zevki kısıtlayan bir sınır işlevinde değil, gösterenler arasında başkalığa izin veren işlevinde parlayabilir. Öznenin dilsel karşıtlıklar oyunundaki zıtlıklar mantığını büklümlendiği bu yeni düzenleniş, bilinmezi ve tek başınalıktan farklı olarak yalnızlığını korkmadığı bir kaynak haline getirebilmesinin de özgün koşullarını sağlar.

III.

Kadınsının bir çalışması olarak “düşen nesneye bakmak”, benim tam da öznellikte beklemede olmakla birlikte zorunlu da olmayan bu dolaylıları mantıki bir zaman olan ergenliğin ötesindeki karşılaşmalara açma ihtiyacımdan doğdu¹³. Aslında bu uğraşın kendisi de klinik pratiğimde dinlediğim yetişkin kadınların ve erkeklerin her birinin bilinçdışındaki tekil, cinsel konumlanışları gereği Bir'in boş bir yer olarak kurulması işleminde nereye gelip dayandıkları sorusuna cevap bulma arzumdan kaynağını aldı. Bakışın kendisinin kaybedilen bir arzu nesnesi olduğunu hatırladığımızda, düşen nesneye bakmak bir çelişki yaratabilir. Ama bu esasen tam da bakışı nesneyle olan ilişkisinde bakışın öznesi gibi doğrusal bir hatta yerleştirmektense, nesnenin düşüşünde kurulan bir bakışın ortaya çıkabilmesinin koşullarının neler olabileceğini sorduğum bir hipotez.

Meseleyi ergenlik geçişinin ötesine açma nedenim, J.M. Forget'nin özneliğin oluşumunda kökensel bastırma ve ikincil bastırma dinamiklerinde açıkladığı çifte değilleme işlemini, bir diğer deyişle öznenin gösteren zincirinde cinselleşmiş bir özne olarak temsil edilmesini sağlayan boyutları S. Lesourd'un bir ergenlik işlemi olarak çalışmasını, çocukluk ve ergenlik olmak üzere her bir dönemin düşlemsel pilelerle sağladığı imgesel kıvamı yetişkinlikte yeniden ve bu kez farklı bir şekilde yitirilen bir başka boyuta açma isteğim oldu. Elbette mantıki bir zaman olan yetişkinlikte, zira söz konusu tüm bu süreçlerde gösteren zinciri boyunca pilenelerek açılan talep halkalarından

¹² Encore, op. cit., “c'est l'Un-en-moins”, 22 Ekim 1973 tarihli ders.

¹³ Ö. Soysal, “*Une condition de la construction du féminin: La prise en charge de la nostalgie mélancolique de la mère par le discours social*”, Pr. Serge Lesourd yönetimindeki doktora tezi, 2010, Université de Strasbourg.

kalanlar, gösterenin neden olduğu bir öznellikten farklı olarak nesnenin düşünüşünün neden olduğu bir bakışı arzunun hiçten atılım alan öznelliğinde etkinleştirebilir. Bir'den-az, kalanların sözcüklere değin ince bir işçilikle ve kararlılıkla parça parça işlenişinin kadınsının tarafındaki çalışmasıdır. Bu yaşamı boyunca imkansızın türlü veçheleriyle karşılaşmış bir öznenin karşıtlığın, kendisini ispatın ya da düşlemindeki bir diğerini sevişinin ötesinde kendi dengesini kuran bir boşluğu Dennis Lehane'in "le silence" romanındaki¹⁴ gibi gerçeğin yıkılmaz bir yeri olarak önceleyebilmesine cesaret edebilmesinin adıdır. Adın babası olarak zaman, yıkılabilir her şeyden geriye kalan bu yıkılmaz gerçeğin sessizliğidir.

¹⁴ D. Lehane, *Le silence*, Paris, Gallmeister, 2023, frs. çeviri François Happe.